

SUVREMENA FILOZOFIJA SEKSUALNOSTI

Glavni urednik
Filip Grgić

Za izdavača
Kruno Zakarija

© za hrvatski prijevod KruZak, 2003.

Sva prava pridržana. Niti jedan dio knjige ne smije se reproducirati bez prethodnog dopuštenja izdavača, osim u slučajevima kratkih navoda u stručnim člancima. Izrada kopija predstavlja povredu zakona.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 176 "195/199" (082)

SUVREMENA filozofija seksualnosti /
uredio Igor Primorac [s engleskog prevele
Snežana Prijić-Samaržija ... et al.]
– Zagreb : KruZak, 2003.

Bibliografija – Kazalo

ISBN 953-6463-20-2

I. Primorac, Igor
I. Spolnost – Filozofsko gledište
II. Seksualna etika – studija

411019010

ISBN 953-6463-20-2

PRIREDIO
IGOR PRIMORAC

S engleskoga prevele
MARIJA PAVLIN
SNEŽANA PRIJIĆ-SAMARŽIJA

KruZak
Zagreb, 2003.

teorija prostitucije. Takva bi teorija trebala jasno reći što je prostitucija, trebala bi nam reći zašto je ona neispravna, ako ona to jest, te bi nam trebala pomoći da odredimo što bi u vezi s njome trebalo učiniti, ako uopće nešto treba učiniti. Nažalost, u ovom članku nisam u mogućnosti da pružim potpunu teoriju prostitucije. Umjesto toga uspoređujem relevantne prednosti triju pokušaja da se takva teorija pruži i identificirani filozofski temelji na kojim obuhvatna teorija prostitucije mora počivati. Stoga ovaj svoj rad smatram pripremom za teoriju prostitucije.

Tri pristupa prostituciji koja ću razmatrati jesu liberalni, klasično marksistički i radikalno feministički pristup. Ti pristupi očito ne obuhvaćaju sva moguća shvaćanja prostitucije. Odabrala sam ih djelomice zato što su to suvremena gledišta, a djelomice zato što ih sve smatram donekle plauzibilnima. Osim toga, oni pružaju zanimljive kontraste, ne samo u moralnoj i političkoj teoriji već i u samim njihovim objašnjenjima prostitucije. Svaki od njih započinje s paradigmatičnim slučajem prostitutke kao žene koja prodaje svoje seksualne usluge, ali svaki od njih izdvojava vrlo različite značajke kao bitne za tu situaciju. Na taj način, usporedba tih teorija prostitucije ilustrira jedno važno opće gledište o primjenoj filozofskoj metodologiji za pristupanje ne samo problemu prostitucije nego i nizu drugih normativnih društvenih problema.

I. LIBERALIZAM

Standardno liberalno stajalište o prostituciji jest da se ona treba dekriminlizirati. To je bio zaključak britanskog *Wolfendenova izvješća Povoljenstva za homoseksualne prekršaje i prostituciju* iz 1963. godine, a to je također gledište Američkog saveza za obranu građanskih sloboda. Wolfendenovo je povjerenstvo tvrdilo kako se "privatna nemoralnost ne bi trebala ticati kaznenog prava".⁴ Smatralo je da funkcija zakona nije "da kažnjava prostituciju *per se*", već da regulira "one aktivnosti koje narušavaju javni red i pristojnost ili običnog građanina izlažu onome što

⁴*The Wolfenden Report: Report of the Committee on Homosexual Offences and Prostitution*, Autorizirano američko izdanje (New York: Stein and Day, 1963), str. 132. Jedan drugi argument koji se često navodi za dekriminlizaciju prostitucije glasi da bi ona smanjila prilike za učenjivanje, podmićivanje policije i reket te tako dokinula sadašnju povezanost prostitucije i zločina kao što su učenja, krađa, silovanje, napad, pijanstvo, zloupotreba droga i mito. Neke prostitutke pružaju potpunu točku, nadajući se da će to legitimirati njihov rad.

je uvredljivo ili štetno".⁵ Stoga su tvrdili da prostitutke mogu biti uhicene zbog "nagovaravanja", ali ni one ni njihovi klijenti ne bi smjeli biti podvrgnuti nikakvim kaznama zbog toga što se upuštaju u prostituciju.

Američki savez za obranu građanskih sloboda tvrdi kako su zakoni koji zabranjuju prostituciju neustavni, i to iz nekoliko razloga.⁶ Kao prvo, oni uskraćuju ženama jednaku pravnu zaštitu. U nekim državama zakoni o prostituciji odnose se samo na žene. Doista, prema precedentsnom tradicionalnom pravu, osoba koja se odaye prostituiranju po definiciji je ženskog spola; na taj način, prema zakonskoj definiciji muškarac ne može biti osoba koja se prostituita. Muški klijent prostitutke, štoviše, rijetko biva podvrgnut zakonskoj kazni, dok prostitutka to biva redovito. Na te i druge načine zakoni o prostituciji diskriminiraju žene. Drugi argument za neustavnost zakona o prostituciji jest da oni često tretiraju sam status bivanja prostitutkom kao prijestup, nanoseći time "okrutnu i neobičnu kaznu". A za uzimanje skitanja kao kriterija za prostituciju kaže se da krši pravo žene na pravedan zakonski postupak. I konačno, Američki savez za obranu građanskih sloboda tvrdi kako su zabrane prostitucije napad na pravo pojedinca da upravlja vlastitim tijelom bez neopravdanog miješanja od strane države. Ovaj posljednji argument je najvažniji jer povlači za sobom da se zakoni o zabranama ne mogu jednostavno "preurediti" takvim promjenama kao što je njihovo zapisivanje na jeziku neutralnog roda ili insistiranjem na striktnim standardima za dokaz prije nego što će se nekoga osuditi zbog prostitucije. Umjesto toga, on tvrdi kako ne bi smjelo biti nikakvih zakona koji zabranjuju prostituciju.

Privatni seksualni čin koji je povezan s prostitucijom nije ništa manje osobno pravo zato što je komercijalan. Stoga ga vlada ne bi smjela moći zabraniti, osim ako država ne može pružiti vrlo snažan dokaz da je njegova zabrana korisna za društvo.⁷

Ova autorica ide čak i dalje od Wolfendenova izvješća, tvrdeći kako nago-
varanje na prostituciju treba biti dekriminlizirano. Ona sumnja da je to
zaista uvredljivo za muškarce te tvrdi kako "legaliziranje prostitucije uz

⁵*Ibid.*, str. 163.

⁶Stajalište Američkog saveza za obranu građanskih sloboda u pogledu prostitucije sažela je Susan C. Ross u njihovom priručniku *The Rights of Women* (New York: Discus Books, 1973), str. 176-179.

⁷*Hart, op. cit.*, str. 16.

istodobno zabranjivanje nagovaravanja ima isto onoliko smisla koliko i poticanje slobodnih izbora uz zabranjivanje vođenja predizborne kampanje.⁸

Slaganje liberala u pogledu dekriminaliziranja prostitucije ne znači da oni dijele neko zajedničko shvaćanje o njezinu moralnom statusu. Liberalni feministi uvijek su prostituciju shvaćali kao degradirajuću za žene te zaključuju kako joj se ne bi smjelo pružati nikakvo ohrabrenje, premda ju treba dekriminalizirati. To je stajalište implicitno sadržano u izvješću Radne grupe za prostituciju NOW koja podržava

maksimalni sudski progon svakog čina prisile na koje osobe, javne službe ili skupine da utječe na žene da postanu prostitutkama.⁹

Drugi, međutim, tvrde kako u prostituciji ne vide ništa neispravno. Neke prostitutke sebe shvaćaju kao poduzetnice koje biraju da same započnu posao, umjesto da rade za nekog drugog.¹⁰ Jedna je prostitutka izjavila kako taj posao u stvari nije zamoran, kako je često manje ponižavajući od običnih izlazaka s muškarcima.¹¹ Prostitutka može sebe smatrati šeficom jer može reći "ne" pomudenome poslu;¹² dakle, može se smatrati nekim tko je manje eksploatiran nego što eksploatira. Stoga se može tvrditi kako će dekriminalizacija tom "najstarijem zanatu" konačno dopustiti da zauzme svoje mjesto među ostalim zanimanjima, tako da će se prostitutke poštivati kao one koje nude profesionalnu uslugu.

Ova liberalna razmišljanja o moralnom statusu prostitucije, međutim, općenito se shvaćaju kao puke usputne napomene. Središnji liberalni argument sastoji se u naglašavanju potrebe za dekriminalizacijom pozivanja na klasične liberalne ideale. Tako, liberalni argumenti naglašavaju važnost jednakosti pred zakonom i važnost individualnih prava. Oni nastoje upletanje države u živote pojedinaca svesti na minimum i postavljaju da postoji "privatna" sfera ljudskog postojanja

⁸ *Ibid.*, str. 20.

⁹ 141. Rezolucija NOW-a, donesena na šestoj nacionalnoj konferenciji Nacionalne organizacije žena (NOW-a) u Washingtonu, D. C., veljače 1973.

¹⁰ Kate Millett, "Prostitution: A Quartet for Female Voices", u Vivian Gornick i Barbara K. Moran, ur., *Women in Sexist Society* (New York: Basic Books, 1971), str. 52. Treba, međutim, istaknuti kako žena koja iznosi ovu tvrdnju također osuđuje prostituciju kao "robovanje, psihološki gledano".

¹¹ *Ibid.*, str. 59.

¹² *Ibid.*, str. 48.

koja obuhvaća sav onaj dio pojedinčeva života i ponašanja koji utječe samo na njega [*sic*] ili, ako utječe i na druge, onda samo uz njihov slobodni, dragovoljni i iluzijna lišen prisiljak i sudioništvo.¹³

Prostitucija, smatraju oni, očito spada u tu sferu.

Uobičajeni liberalni prijedlog u vezi s prostitucijom stoga glasi da prostituciju treba tretirati kao običnu poslovnu transakciju, kao prodaju usluge: u ovom slučaju, seksualne usluge. Budući da se prostitutka upušta u prostituciju iz ekonomskih motiva, liberali prostituciju shvaćaju kao posve drugačiju od seksualnog čina obavljenog uz fizičku prisilu ili pod prijetnjom prisile; oni prostituciju shvaćaju kao posve drugačiju od, na primjer, silovanja. Nasuprot tome, shvaćaju je kao ugovor poput ostalih ugovora, koji svaki pojedinac sklapa radi vlastite koristi, pri čemu svaki od njih zaključuje najbolji sporazum koji može zaključiti. Država ima upravo isti interes za ugovor prostitucije kao i za sve ostale ugovore te stoga može pomoću zakona regulirati neke njegove aspekte. Na primjer, zakon se može brinuti za takve stvari kao što su higijena, kontrola bolesti, minimalni standardi usluge i radnih uvjeta, obmanjujuće reklamiranje, plaćanje poteza i socijalnog osiguranja itd. On bi također trebao osigurati jednake mogućnosti za sve tme što će preformulirati zakonsku definiciju prostitucije tako da se za pojedinca ma kojega spola može reći kako se prostituira. Država bi na takve načine ispunjavala svoju tradicionalnu liberalnu funkciju osiguravanja pravednih trgovinskih poslovanja. Ona bi trebala osigurati potrošačima "čisti seks po poštenoj cijeni".¹⁴

Na prvi pogled, liberalni pristup prostituciji izgleda osvjedočavajuće izravan i nekomplikiran. Međutim, kako to često biva, taj je izgled varljiv. Jedan se problem tiče normativne pretpostavke da je prostitucija ugovor čija je zakonitost jednaka ostalim poslovnim ugovorima.¹⁵ Premda liberali paradigmatički društveni odnos shvaćaju kao ugovoran, oni ne smatraju da su svi ugovori legitimni. Mill je, primjerice, negirao legitimnost ugovora kojima se pojedinci zauvijek odriču ili prenose na drugoga svoju

¹³ John Stuart Mill, *On Liberty*, pretskano u *The Utilitarians* (New York: Anchor Books, 1973), str. 486. [hrv. prijevod: *O slobodi*, Zagreb, 1918.]

¹⁴ Susan Brownmiller, "Speaking Out on Prostitution", u Anne Koedt i Shulamith Firestone, ur., *Notes From the Third Year* (New York: Notes From the Second Year, Inc., 1971), str. 38.

¹⁵ Ovaj uvid, zajedno s mnogim drugim važnim uvidima, drugujem profesoricu Christine Pierce, koja je dala komentare na raniju verziju ovoga članka kada je bio pročitan na Pacifičkom odjelu Američkog filozofskog saveza ožujka 1976.

slobodu da odlučuju o budućim postupcima te je na toj osnovi dokazivao kako država ne smije nametati bilo doživotne bračne ugovore, bilo ugovore kojima pojedinac sebe prodaje u ropstvo.¹⁶ Slično tome, Joel Feinberg nudi niz različitih argumenata koji sugeriraju zašto dragovoljni ugovori o ropstvu mogu biti nelegitimni. Primjerice, on tvrdi kako je inherentno nemoralno posjedovati drugu osobu te kako takvu nemoralnost treba zabraniti zakonom; on također sugerira, na osnovi onoga što naziva kantovskim temeljima, da se ne možemo riješiti svoje "ljudskosti" te da pokušaji da se to učini ne smiju biti priznati od strane zakona.¹⁷ I bez detaljnog ispitivanja svih liberalnih argumenata jasno je da je prvotno liberalno uvjerenje kako je primarna svrha države održavanje svetosti ugovora u modernim vremenima oslabilo pa liberali danas očekuju od države i da

osigura sprječavanje sklapanja onih ugovora koji su, zbog bespomoćnosti jedne od njihovih strana, umjesto da budu osiguranje slobode, postali instrumentom prikrivenog tlačenja.¹⁸

Ta ograničenja na legitime ugovore mogla bi biti dovoljno snažna da isključuje prostituciju. Lako može biti da prostitucija sačinjava onu vrstu prodaje sebe koju bi liberal odbio dopustiti. A svakako nije neplauzibilno mnoge ugovore o prostituciji smatrati instrumentima ne baš tako dobro prikrivenog tlačenja. Stoga su oni liberali koji naprosto pretpostavljaju legitimnost ugovora o prostituciji vrlo brzo pletli. Kako bi ustanovili da je prostitucija samo jedan običan poslovni ugovor, potrebna im je jasna teorija o tome koje su vrste ugovora legitime. (Robert Nozick, na primjer, smatra da bi zakon trebao priznati i podupirati pravo ljudi na prodavanje sebe samih, čak i u ropstvo.)¹⁹ Potrebna im je i jasna analiza prostitucije, zajedno s normativnom teorijom seksualnosti.

Liberalni autori nisu posvetili mnogo pozornosti barem ovom drugom pitanju. Kako oni obično pretpostavljaju da seksualni odnosi spadaju u područje "privatnoga" te da se stoga nalaze izvan sfere zakonskog regul-

¹⁶ Mill, *op. cit.*, str. 583.

¹⁷ Joel Feinberg, "Legal Paternalism", *Canadian Journal of Philosophy*, No. 1 (1971), str. 105-124.

¹⁸ T. H. Green, *Liberal Legislation and Freedom of Contract*, III, str. 388, citirano u D. J. Manning, *Liberalism* (New York: St. Martin's Press, 1976), str. 20.

¹⁹ Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia* (New York: Basic Books, 1974), str. 331.

iranja, razvijanje normativne teorije seksualnosti nije im se činilo važnim za njihovu političku filozofiju.²⁰ Njihov glavni doprinos analizi prostitucije bilo je insistiranje da osoba koja se prostituita može biti i muška i ženska. Liberali bi stoga preformulirali zakone koji se tiču prostitucije i zapisali ih jezikom neutralnog roda, a vjerojatno bi poželjeli promijeniti i prvi dio definicije "prostitucije" iz *Websterova novog rječnika dvadesetog stoljeća* koja sada glasi ovako:

prostitutka, *m.* 1. žena koja se upušta u promiskuitetni seksualni odnos radi zarade; bludnica, drojla.

Ovdje bi liberali vjerojatno "žena" zamijenili s "osoba", a "seksualnom odnosu" bi pridali značenje koje je dovoljno široko da obuhvati seksualne susrete između pojedinaca oba spola. Takvo bi tumačenje unutar definicije "prostitucije" također uključilo takozvane salone za masažu. Ta liberalna revizija pojma prostitucije može na prvi pogled izgledati sukladna nobičajenoj upotrebi, zdravom razumu i običajnom pravu. Međutim, kao što ćemo vidjeti, postoje i neka druga objašnjenja prostitucije koja granice povlače na posve drugačiji način.

Konačni problem s liberalnim stajalištem u pogledu prostitucije tiče se njegove pretpostavke da prostitutka ulazi u transakciju dragovoljno. U drugim kontekstima često je bilo isticano kako je liberalni pojam prinude vrlo slab. Lako može ispasti kako vrste ekonomskih razloga koje guraju neke osobe u prostituciju doista sačinjavaju neku vrstu prinude te da se stoga ugovor o prostituciji može zbog tih razloga poništiti. To je jedan od prigovora koji je uputila marksistička teorija prostitucije, kojoj se sada okrećem.

II. MARKSIZAM

Marksistički pristup prostituciji znatno je šireg opsega nego liberalni pristup, kako zato što prostituciju pokušava razumjeti u njezinu društvenom kontekstu, tako i zato što prostituciju definira daleko šire. Primjerice, marksisti prostituciju shvaćaju kao ono što ne uključuje samo

²⁰ Robert Solomon liberalna shvaćanja seksualnosti identificira kao "mitologiju [koja] kao da stoji na tronošću međusobno se podupirućih ključeva. (1) i ponajviše, da je bitan cilj (pa čak i jedini cilj) seksa užitek; (2) da seksualna aktivnost jest i treba da bude u biti privlačna aktivnost te (3) da je svaka seksualna aktivnost jednako vrijedna kao i svaka druga". R. Solomon, "Sexual Paradigms", u ovoj knjizi, str. 56.

prodaju seksualnih usluga nekog pojedinca; shvaćaju je i kao razmjenu svih onih opipljivih i neopipljivih usluga koje, udana žena, pruža svome suprugu za uzvrat ekonomskoj potpori. Oni katkad smatraju da prostitucija može obuhvaćati čak i razmjenu usluga koje muškarac pruža kada se oženi bogatom ženom.

Je li brak oblik prostitucije ili nije, to je, prema marksistu, određeno ekonomskom klasom bračnih partnera. Brak biva degeneriran u prostituciju samo tamo gdje je upletena svojina; tamo gdje nije upletena nikakva svojina, primjerice unutar proletarijata, brak se zasniva isključivo na uzajamnoj naklonosti. Tako Engels piše kako je unutar buržoazije

brak uvjetovan klasnim položajem učesnika i utoliko je uvijek – brak konvencije. Taj se brak u oba slučaja dosta često pretvara u najotvoreniju prostituciju – ponekad obiju strana, a mnogo češće u prostituciju žene, koja se od obične kurtizane razlikuje samo time što ona svoje tijelo ne iznajmljuje kao najamna radnica za rad na komad, nego ga jednom za svagda prodaje u ropstvo. I za sve brakove konvencije vrijede Fourierove riječi: "Kao što u granatici dvije negacije čine afirmaciju, tako se u bračnom moralu dvije prostitucije smatraju za vrhnu".²¹

U svojim opisima buržuskog braka kao oblika prostitucije Marx i Engels pretpostavljaju ne samo da se prostituirati mogu i muškarci i žene; oni također pretpostavljaju da se ono što se prodaje ne mora ograničavati na seksualne usluge. Od toga je samo mali korak do opisivanja prodaje cijeloga niza drugih usluga kao tipova prostitucije. Doista, u *Ekonomsko-filozofskim rukopisima* Marx tvrdi kako je svaki najamni rad oblik prostitucije. On piše: "Prostitucija (u običnom smislu) je samo specifičan izraz univerzalne prostitucije radnika".²²

Neko bi mogao prigovoriti kako je ta Marxova upotreba riječi "prostitucija" samo metaforička, da se on jednostavno koristi pejorativnim konotacijama "prostitucije" kako bi osudio najamni rad. Ali sljedeća natuknica u *Websterovu novom rječniku dvadesetog stoljeća* podupire tvrdnju da Marxova šira upotreba nije metaforična:

prostitutka, *im.* 2. osoba, kao pisac, umjetnik itd., koja prodaje svoje usluge radi niskih ili bezvrijednih ciljeva.

²¹ Friedrich Engels, *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države*, gl. II: Porodica, odsjek 4: Monogamni brak (Zagreb: Naprijed, 1973), str. 71.

²² Usp. Karl Marx i Friedrich Engels, *Rani radovi – izbor* (Zagreb: Naprijed, 1961), Privatno vlasništvo i komunizam, str. 240.

Ako Websterov rječnik također griješi te ako doista postoji filozofski značajna distinkcija koju treba povući između žene koja prodaje seksualne usluge i pojedinca koji prodaje usluge ma koje vrste, onda se toj distinkciji mora pružiti filozofsko opravdanje.

Sadržaj li marksistički korpus takvo opravdanje, odnosno pruža li on, s druge strane, razlog za asimiliranje najamnog rada na prostituciju? Mislim da on sadržaj tragove i jednog i drugog, ali da je tendencija asimiliranja prostitucije na najamni rad vjerojatno jača. Čini se da neki Engelsovi prigovori prostituciji u užem smislu ovise o dvama specifičnim normativnim vjerovanjima o seksualnosti: da bi seks trebao biti povezan s ljubavlju i da je "spolna ljubav po svojoj prirodi isključiva".²³ Upravo zbog ovog posljednjeg vjerovanja – budući da i monogamiju i prostituciju shvaća kao posljedice istoga stanja stvari (naime, muškarčeva posjedovanja sredstava za proizvodnju) – njega brine može li "prostitucija iščeznuti, a da sa sobom ne povuče u propast monogamiju".²⁴ On je nestupljiv da od monogamije, ili u svakom slučaju seksualne vjernosti, načini "stvarnost – i za muškarce".²⁵ Slično tome, on želi "papiri"²⁶ opis buržuskog braka pretvoriti u stvarnost, pretvaranjem jedne ekonomske transakcije u slobodan ugovor zasnovan na obostranoj spolnoj ljubavi. On piše:

Puna sloboda sklapanja braka može dakle biti opće provedena tek onda kad uklaňanjem kapitalističke proizvodnje i njome stvorenih imovinskih odnosa budu odstranjeni svi sporedni ekonomski obziri koji još i sad imaju tako snažan utjecaj na izbor supruge. Tada više neće biti nikakvog drugog motiva osim uzajamne naklonosti.²⁷

Nažalost, teorija seksualnosti na kojoj se zasnivaju ovi prigovori prostituciji ostala je nerazvijena. Nije nam pružen nikakav razlog da vjerujemo kako Engelsov pojam "današnje individualne spolne ljubavi", koju on

²³ F. Engels, *op. cit.* Ne znam koliko je Marx dijelio to shvaćanje, ali je ono svakako odjeknulo u Leninovu odbacivanju "česka-vode" teorije o seksu u komunističkom društvu. "Dakako, žed se mora ugasiti. No bi li normalna osoba pod normalnim okolnostima legla u jarak i pila iz lokve? Ili čak iz čaše čiji je rub uprljan od mnogih usana?", V. I. Lenin, *The Emancipation of Women* (New York: International Publishers, 1934), str. 106.

²⁴ Engels, *op. cit.*, str. 76.

²⁵ *Ibid.*, str. 75.

²⁶ *Ibid.*, str. 80.

²⁷ *Ibid.*, str. 81.

opisuje kao "najveći moralni napredak koji joj [monogamiji] dugujemo"²⁸ zapravo nije ništa više od romantične viktorijanske predasude.

Međutim, čak i ako se naše intuicije u pogledu seksualnih odnosa ne slažu s Engelsevim, ne mislim da nas to nužno gura natrag liberalnom shvaćanju prostitucije. Naprotiv, smatram da je iz marksističkog korpusa moguće izvući jednu drugu, prodorniju, plauzibilniju i specifičniju marksističku kritiku prostitucije. Ta je kritika, međutim, vrlo slična kritici najamnog rada te nas stoga vodi u smjernu asimiliranja ženske prostitucije na najamni rad obaju spolova.

Ima raznih načina objašnjavanja Marxove kritike sustava najamnog rada. U svojim ranijim radovima Marx naglašava pojam alijenacije, otuđenja najamnih radnika od procesa i proizvoda njihova rada, od njihovih suradnika i same njihove čovječnosti. U svojim kasnijim radovima Marx izostavlja terminologiju otuđenja; postoji znatna kontroverza u pogledu toga je li on zadržao te središnje ideje ili postoji "epistemološki rez" između njegovih ranih i njegovih kasnijih radova. U svom kasnijem radu Marx svakako izgleda zainteresiran za konkretniju razradu razornih posljedica po radnika u kapitalističkom sustavu. On pokazuje kako su tijela najamnih radnika izobličena od industrijskih bolesti te kako je lizmu, tvrdi on, radnici postaju pukim dodacima svojih strojeva, to više nisu ljudska bića, već puki čimbenici u kapitalističkom proizvodnom procesu. Njihova ljudska sposobnost za rad biva svedena na robu radne snage, a njezina se vrijednost mjeri ne njezinom sposobnošću za pružanje korisnih proizvoda, nego samo njezinom cijenom na tržištu rada. I u svojim ranim i u zrelim radovima Marx naglašava nedostatak istinske slobode koji postoji u kapitalizmu. On posebno tvrdi kako je takozvani slobodni najamni rad slobodan samo u smislu da više nije ograničen srednjovjekovnim zakonima koji ograničavaju pristup na tržište radne snage. Ali, premda su pojedinci slobodni u odlučivanju za koje kapitalističko poduzeće žele raditi, oni nisu posve slobodni da odbiju najamni rad. Da bi preživjeli, primorani su postati najamnim radnicima.

Marksistička analiza položaja žena u kapitalizmu poznata je kao površna i nepotpuna; klasična analiza zapravo je bila prepuštena Engelsu nakon Marxove smrti. Engelsevo objašnjenje osobite vrste tlačenja s kojim su bile suočene žene u kapitalizmu apelira na isključivije žene iz

najamnog rada i tvrdi kako emancipacija žena zahtijeva da se one uvuku u "javnu proizvodnju". Ipak, unatoč važnosti koju oni pridaju razlici između onih koji sudjeluju u kapitalističkoj proizvodnji i onih koji to ne čine, ima mnogo mjesta na kojima Marx i Engels, čini se, povlače paralele između položaja žena u kapitalizmu i položaja najamnih radnika. Primjerice, u *Komunističkom manifestu* Marx i Engels tvrde kako strah buržoazije da će komunisti uvesti "zajednicu žena" izviru iz činjenice da

buržuju gleda u svojoj ženi prosto oruđe za proizvodnju. Pošto čuje da oruđa za proizvodnju treba zajednički da se eksploatiraju, on i ne može da stvar zamisli drukčije nego da će sudbina pripadanja zajednici pogoditi i žene.²⁹

I žena buržuja i najamni radnik mogu se, stoga, shvatiti kao "oruđe za proizvodnju", najamni radnik robe, a žena buržuja djece. Naravno, prostitutke u užem, konvencionalnijem smislu ne mogu se shvatiti na taj način. One obavljaju uslugu, a ne stvaraju proizvod.³⁰ Ipak, Marx prostitutciju predstavlja kao tipičan primjer otuđenih odnosa koje stvara kapitalizam, u kojem novac zanjenuje konkretne ljudske karakteristike. On piše kako u kapitalizmu

to što ja jesam i što mogu, nije, dakle, nikako određeno mojom individualnošću. Ja sam ružan, ali mogu kupiti najljepšu ženu. Dakle, ja nisam ružan, jer je djelovanje ružnoće, njena odbojna snaga, uništena pomoću novca.³¹

Kao što sposobnost za rad u kapitalizmu postaje roba, tako to postaje i seksualnost, posebice seksualnost žena. Na taj način, u prostitutke, kao i kod najamnih radnika, otuđena je bina ljudska sposobnost. Poput najamnih radnika, one postaju dehumaniziranim, a njihova se vrijednost kao osoba mjeri njihovom tržišnom cijenom. A kao i najamni radnici, one bivaju primorane na rad ekonomskim pritiskom; prostitutica, ako ne brak, može lako biti najbolja opcija koja im je dostupna.

Po marksističkom gledištu, prostitucija i najamni rad (ukoliko se još uvijek mogu razdvojiti) ne degradiraju samo prostitutku i najamnog

²⁸ Karl Marx i Friedrich Engels, *Manifest komunističke partije* (Zagreb: Naprijed, 1973), str. 42.

²⁹ Profesorica Sara Ketchum istaknula mi je ovo u jednom pismu koje je raspravljalo o prostituciji i marksističkoj teoriji na vrlo poučan i koristan način.

³¹ Marx, *Rani radovi*, Novac, op. cit., str. 272.

radnika. Oni dehumaniziraju i prostitutkina klijenta i radnikova poslodavca. Marx piše:

u odnosu prema ženi kao plijenu i služavci zajedničkog uživanja izražena je beskrajna degradacija u kojoj čovjek postoji za sebe samog.³²

Engels ide još dalje. On piše kako prostitucija

demoralizira muškarce još mnogo više nego žene. Prostitucija degradira među ženama samo nesretnice koje su postale žrtve, pa ni njih ni približno onoliko koliko se obično zamišlja. Naprotiv, ona ponižava karakter svih muškaraca uopće.³³

(Ova posljednja rečenica pruža zanimljivu napomenu o stupnju prostitucije u viktorijanskoj Engleskoj.) Marx opisuje kapitalista na sličan način:

Prostitucija je samo *specifični* izraz *opće* prostitucije *radnika*, a kako je to odnos u koji ne spada samo prostitutka, nego i onaj koji se prostituiru – a odvratanost ovoga posljednjega je čak i veća – kapitalist, itd., također spada u ovu kategoriju.³⁴

Ako se uzme u obzir ova kritika, teško da će nas iznenaditi kada u *Komunističkom manifestu* nađemo na eksplicitnu izjavu da je nužno ukinuti "prostituciju, službeni i neslužbeni".³⁵ Ali, Marx i Engels, dakako, ne tvrde da se taj cilj može postići zakonskom zabranom. Budući da svi oblici prostitucije proističu iz nejednakosti bogatstva, takva se nejednakost mora ukinuti. A u naše vrijeme to znači da se kapitalizam mora ukinuti. Jer kapitalizam je ono što muškarcima daje nadzor nad sredstvima za proizvodnju, prisiljavajući tako žene da prodaju vlastita tijela i omogući muškarcima da održavaju dvostruki seksualni standard u braku. I naravno, kapitalizam je po definiciji ono što održava najamnički sustav te tako prisiljava najveći dio populacije da se prostituiru prodavanjem bilo koje sposobnosti za rad koju posjeduju. Marksisti stoga smatraju da ukidanje prostitucije zahtijeva radikalnu komunističku revoluciju. Dotada će nas, na ovaj ili onaj način, "kapital sve odtruda jebat".

Marksistička rasprava o prostituciji poučna je u mnogim pogledima. Ona razotkriva zbiljsku ekonomsku primadu koja leži u temelju prividno

³² K. Marx, *Privatno vlasništvo i komunizam*, op. cit., str. 241.

³³ Engels, op. cit., str. 75.

³⁴ Marx, *Rani radovi*, op. cit.

³⁵ Marx i Engels, *Manifest komunističke partije*, op. cit., str. 42.

slobodnog tržišnog ugovora, a paralele između prostitucije i najamnog rada još uvijek moraju postavljati pitanja nekim ljudima, kao što su ih, bez sumnje, postavljale viktorijanskoj javnosti, o moralnom statusu sustava najamnog rada. (Možda je mjera toga u kojem su stupnju suvremene populacije internalizirale buržujске vrednote to da je liberalima danas moguće upotrijebiti tu usporedbu, ne da bi diskreditirali najamni rad, nego da bi rehabilitirali prostituciju.) Svakako, filozofsko asimiliranje prostitucije na najamni rad podupiru one dvije natuknice u *Websterovu rječniku*. Ali ta asimilacija možda nije samo poučna. Ona možda i prikriva neke važne razlike između prostitucije i najamnog rada. Možda i nije nevažna stvar je li osoba koja se prostituiru muškoga ili ženskoga spola ili je li ono što se prodaje seksualnost osobe, a ne njezina sposobnost za rad. Radikalni feminizam tvrdi kako adekvatno objašnjenje prostitucije zahtijeva naglasak na ženskomu rodu osobe koja se prostituiru i na seksualnoj prirodi njezine usluge.

III. RADIKALNI FEMINIZAM

Za suvremene radikalne feministe prostitucija je arhetipski odnos žena prema muškarcima. Karen Lindsey to sažimlje na ovakav način:

Dugo smo smatrali da se sve žene prodaju, da sve uloge koje su ženi jedino dostupne – supruga, tajnica, djevojka – zahtijevaju od nje da se prodaje jednome ili više muškaraca.³⁶

Još prije jednoga stoljeća neki su feministi brak shvaćali kao oblik prostitucije, a još davne 1909. godine Cicely Hamilton je pisala kako, premda žena ne može prije braka predvidjeti koje će od beskonačnih zadata njezin muž očekivati od nje da ih obavlja,

jedina stvar u koju ona može biti prilično sigurna jest da će on od nje zahtijevati da ispunjava njegovu ideju osobne privlačnosti. Stoga se ona zbog svojeg posla, a ne čisto iz taštine, specijalizira za osobnu privlačnost.³⁷

³⁶ Karen Lindsey, "Prostitution and the Law", *The Second Wave* 1, No. 4 (1972), str. 6.

³⁷ Cicely Hamilton, *Marriage as a Trade* (London: Chapman & Hall, Ltd, 1909); izbor prečišćan u Nancy Reeves, *Womankind* (Chicago: Aldine-Atherton, 1971), str. 209. Neki autori idu tako daleko da optužuju kako je brak, suprotno općem vjerovanju, manje "časnoga položaja" od prostitucije. "Žena koja se udala radi novca, u usporedbi s prostitutkom," kaže Havelock Ellis, "jest prava šuga. Manje je plaćena, uzvrata

Suvremeni radikalni feministi taj su nvid proširili pa većinu socijalnih interakcija između muškaraca i žena sada shvaćaju kao neki oblik prostitucije. Oni tako smatraju kako gotovo svaki odnos muškarac/žena ima seksualne privruke, a obično je smišljen tako da jača seksualnu dominaciju muškaraca. Sukladno tome, muškarci nagrađuju tu seksualnu uslugu na niz raznih načina: isplata se može kretati od vrlo opipljive večere do neopipljivog, ali ipak bitnog pružanja muškog odobravanja ili zaštite. Paradoksalno je to, tvrde radikalni feministi, što su neke žene čak prisiljene da se prostituiraju prodajući svoj celibat. One mogu zadržati svoje uzdržavanje ili isplate svog socijalnog osiguranja samo tako što će ostati "kreporno čiste".³⁸

To radikalno feminističko shvaćanje razlikuje se i od liberalizma i od marksizma po svom insistiranju da se osobe koje se prostituiraju moraju definirati kao žene. Ono se razlikuje od liberalizma po svom širokom lumenju onoga što sačinjava seksualne usluge, a od marksizma po svom odbijanju da prostituciju asimilira na ostale tipove najamnog rada. Ono socijalnu funkciju prostitucije shvaća prije svega kao sredstvo koje ne služi ni seksualnom užiku, niti ostvarivanju dobiti. Umjesto toga, radikalni feministi prostituciju shvaćaju kao instituciju za afirmiranje dominacije i moći muškaraca nad ženama.

U pogledu prostitucije u užem konvencionalnom smislu, radikalni feministi priznaju da ona doista može zadovoljiti tjelesne želje muškaraca, ali oni to shvaćaju samo kao njezinu sporednu funkciju. Primarno, oni vjeruju kako

prostitucija postoji da bi zadovoljila želju muškaraca da degradiraju žene. Proučavaju, koja su obavili muškarci, pokazuju kako se nekolicina njih čak pretvara da posjećuju prostitutke primarno radi seksualnog zadovoljstva. Mlađici priznaju kako odlaze njima da bi postigli osjećaj muškog zajedništva

mnogo više radom i brigom i apsolutno je vezana za svoga gospodara. Prostitutka nikada ne prepušta pravo nad svojom vlastitom osobom, ona zadržava svoju slobodu i osobna prava, i nije uvijek primorana prepuštiti se muškarcem zagrljaju." Citirala Emma Goldman, *The Traffic in Women* (New York: Times Change Press, 1970), str. 26. Suvremeni radikalni feministi izražavaju slično gledište. "Bračno stanje žene je ropstvo s određenom mjerom statusa i sigurnosti; prostitucija je malo slobode sa žigom izopćenice". Barbara Mehrhof i Pamela Kearon, "Prostitution", *Notes from the Third Year*, op. cit., str. 72.

³⁸ Mary Lathan, "Selling Celibacy", *Women: A Journal of Liberation* 3, No. 1 (1972), str. 24-25.

i slobode. Obično odlaze u skupinama i kasnije to nadugo i naširoko prepričavaju na način koji gođi njihovu egu. Ostali muškarci izrazili su primarni motiv kao želju za afirmiranjem "prilavštine" svih žena, ili da bi u svojoj svijesti jasno razdvojili "dobre" od "loših" žena, ili radi prilike da drugu osobu tretiraju posve u skladu s osobnim hrom.³⁹

Osim toga, konvencionalna prostitucija shvaća se kao način kontroliranja ostalih žena koje, unutar dane kulture, nisu definirane kao prostitutke.

Postojanje kategorije žena koja je definirana pomoću te funkcije seksualnog objekta, plus činjenica da se svaka žena mora čuvati da ne "sklizne" u tu kategoriju ili da joj ona bude pripisana (i odsutnost slične skupine muškaraca) dovoljna je da se prostitucija shvati kao tlačiteljska za sve žene. Pomoću posvudašnje "prijetnje" da ćemo biti tretirane kao "obične prostitutke" drže nas tamo gdje jesmo, a naša se sloboda još više smanjuje.⁴⁰

Tako su

zakoni [koji se odnose na prostituciju] fundamentalni za muško iznudiivanje zaštite – za održavanje većine žena kao privatne, prije nego javne svojine.⁴¹

Iz toga objašnjenja prostitucije jasno je da radikalni feministi ne smatra prostituciju moralno neutralnom institucijom, bilo u užem, bilo u širem obliku. Radikalni feministi odbacuju liberalni argument da je konvencionalna prostitucija zločin bez žrtava. Žrtve su sve žene, ali posebice same prostitutke, odbačene, degradirane i eksploatirane od strane svih muškaraca koji, izravno ili neizravno, imaju koristi od prostitucije.⁴² Prostitucija u svom širem obliku, naravno, za radikalnog feministu nije ništa prihvatljivija. Ali,

³⁹ Mehrhof i Kearon, op. cit., str. 72. Sličnu tvrdnju iznosi jedna prostitutka koju je intervjuirala Kate Millett: "U prostituciji postoji osobita indigniteta, kao da je seks prilav i kao da muškarci mogu uživati u njemu samo s nekim tko je inferioran. On uključuje neku vrstu prezira, vrstu nedostatka poštovanja, te neku vrstu trijumfa nad drugim ljudskim bićem." Kate Millett, op. cit., str. 54.

⁴⁰ Mehrhof i Kearon, op. cit., str. 74.

⁴¹ Jackie MacMillan, "Prostitution as Sexual Politics", *Quest: A Feminist Quarterly* IV, No. 1 (jeio 1977) str. 43.

⁴² Muškarci koji profitiraju od prostitucije, prema radikalnom feministu, nisu samo mušterija i svodnik nego i policajci, prostitutkin odvjetnik, sudac, organizirani kriminal i, konačno, zbog "klasnog značaja" prostitucije, svaki muškarac u ovome društvu.

za razliku od religijskih reformi iz prošlosti, protivljenje prostituciji feministički ne zasnivaju na antiseksualnim vrijednostima. Baš kao u slučaju belih, mnogi se protivljenje odnosi na ekonomiju te situacije. Seks je dobra stvar kada je to slobodan izbor uključeneih pojedinaca – slobodan od ekonomske prinude. Nitko ne smije biti ovisan o prodavanju sebe radi uzdržavanja, svaka bi ljubav trebala biti slobodna ljubav.⁴³

Dakle, ekonomska prinuda, koja leži u temelju prostitucije i koja zahtijeva da se spolnost žene izražava samo na način koji je ugodan muškarcu, jest ono što pruža osnovni feministički prigovor prostituciji. Ta ekonomska prinuda znači da je moralni status prostitucije u krajnjoj liniji istovjetan moralnom statusu silovanja. Kao i silovanje, prostitucija održava (tlačuje) ženu potičući shvaćanje da su žene puri seksualni objekti, dakle učvršćujući mušku dominaciju i žensku inferiornost.

Bespotrebno je i reći da radikalni feministi žele ukinuti prostituciju u svim njezinim oblicima. Oni vide dva predviđanja za to. Jedan je (1) ne ukloni muška potreba za prostitutkama. To zahtijeva potpunu promjenu stavova muškaraca prema ženama, kao i napuštanje takvih konvencionalnih mitova o muškoj seksualnosti kao što je onaj da muškarci imaju mnogo veći biološki nagon za seksom od žena.⁴⁴ Kad se muževnost više ne bude tako nerazdvojivo povezivala s heteroseksualnim nastupom, pretpostavljaju feministi, muškarci više neće imati potrebu za prostitutkama.

Spoznaja da potreba za prostitutkama nije biološka nužnost relativno je novi uvid u našoj kulturi. Međutim, feministi su oduvijek bili svjesni da je *ponuda* prostitutki funkcija inferiornog društvenog statusa žene. Prije više od pedeset godina Emma Goldman je primijetila:

Nigdje se žena ne tretira prema zaslugama svoga rada, već kao spol. Stoga je gotovo neizbježno da ona mora seksualnim ustupcima plaćati za svoje pravo na postojanje, da bi zadržala položaj u ma kojoj djelatnosti. Stoga je samo pitanje stupnja prodaje li se ona jednome muškarcu, unutar ili izvan braka,

⁴³ Linda Thurston, "Prostitution and the Law", *op. cit.*, str. 8.

⁴⁴ Nedavna otkrića od strane takvih istraživača kao što su Masters i Johnson sugeriraju kako je tradicionalno shvaćanje o nižoj seksualnosti žena posve neutemeljeno. Istraživači sada dovode u pitanje "nedokazanu pretpostavku da su stariji psihoseksualni porivi fiksne biološke osobine". Cathy Nossa ("Prostitution: Who's Hustling Whom?", *Women: A Journal of Liberation*, *op. cit.*, str. 26-27) citira to iz članka s naslovom "Psychosexual Development", *Transaction* (ožujak 1961), str. 10-12.

ili mnogim muškarcima. Priznali to naši reformatori ili ne, ekonomska i društvena inferiornost žene odgovorna je za prostituciju.⁴⁵

Radikalni feministi stoga smatraju kako iskorišćivanje prostitucije zahtijeva ukidanje muškog monopola nad ekonomskom moći zajedno s napuštanjem gledišta da su žene primarno seksualni objekti. Sve dok postoje ta dva međusobno ovisna uvjeta, gotovo svaka značajna transakcija između žene i muškarca mora biti neki oblik prostitucije. Susan Brownmiller to sažimlje na sljedeći način:

Prostitucija neće u ovoj zemlji nestati sve dok muškarci ne budu žene smatrali jednakima sebi. A muškarci nikada neće smatrati žene jednakima sebi sve dok ne nestane prostitucije. Prema tome, čini se da ćemo morati paralelno raditi za potpunu jednakost žena i za kraj prostitucije.⁴⁶

Te se dvije zadace ne mogu razlikovati. A dok se one ne ispune, radikalni feministi smatraju kako su žene, protivno onome što bi konvencionalna moralnost dokazivala, konfrontirane s izborom koji se ne može moralno razlikovati: to je izbor između "sisanja pimpla i ljubljenja dupeta".⁴⁷

Mnogim se ljudima, a posebice mnogim muškarcima, radikalno feminističko objašnjenje čini zaparajućim i uvredljivim. Niz prigovora na njega smjesta nam pada na um. Kako bih radikalno feminističko objašnjenje pokušala učiniti plauzibilnijim, skicirat ću neke od tih prigovora i vjerojatne radikalno feminističke odgovore na njih.

Najčešći prigovor radikalno feminističkom shvaćanju prostitucije tvrdi kako je smiješno pretpostavljati da muškarac, kada donosi ženi darove, kada je ljubi ili je izводи na večeru, tretira je kao prostitutku.⁴⁸ Takvi su postupci zanižšteni kao znakovi naklonosti i trebalo bi ih prihvatiti jednostavno kao takve. Odgovor radikalnog feminističara na taj prigovor jest da namjere pojedinaca ne pokazuju nužno istinsku prirodu onoga što se događa. Muškarci, jednako kao i žene, mogli bi osjetiti gnjev zbog opisa njihove večere uz svijec kao prostitucije, ali radikalni feministi tvrde kako taj gnjev nastaje jednostavno zbog neuspjeha ili odbijanja sudionika da shvate društveni kontekst u kojemu se njihov izlazak na večeru događa.

⁴⁵ Emma Goldman, *op. cit.*, str. 20.

⁴⁶ Susan Brownmiller, *op. cit.*, str. 39.

⁴⁷ Cathy Nossa, *op. cit.*, str. 29.

⁴⁸ Ovaj prigovor uvjerljivo mi je iznio Michael Fox. Ne znam bi li on još uvijek želio insistirati na njemu.

Taj je kontekst duboko seksistički: muškarac najvjerovatnije ima veću ekonomsku moć od žene, a izvjesno je da velik dio ženska društvenog statusa ovisi o njezinoj privlačnosti onako kako je definiraju muškarci. Jer žene su u našem društvu kulturno definirane kao seksualni objekti, tako da je "svaki dan u ženinom životu stalni natjecaj za miss Amerike".⁴⁹ U tim je okolnostima gotovo neizbježno da muškarac kupuje "svoju idealnu osobu privlačnosti".

Ali "gotovo neizbježno" nije neizbježno. Možda je točno da bi se mnogo veći broj večernjih izlazaka mogao smatrati oblicima prostitucije nego što bi se to na prvi pogled moglo činiti. Ali, svakako nije logički nužno da muškarac stavlja ženu u položaj prostituiranja time što je izvozi na večeru. Što je s prilikama kad ona plaća za sebe? Ili čak kad plaća za njega? Zar nije logički moguće da žena tretira muškarca kao onoga koji se prostituiira? Neki muškarci čak i definiraju sebe na taj način.

Radikalni feministi ovdje ponovno ukazuju na društveni kontekst. Oni ističu kako su klijenti takozvanih muških prostitutki redovito muškarci te tvrde kako se za muškarca velik dio uvredljive činjenice da je on takozvana prostitutka sastoji u tome što je on primoran preuzeti ono što je tipično ženska uloga – da bude feminiziran. Radikalni feministi tvrde kako postoji asimetrija u društvenim stavovima prema seksualnosti muškarca i seksualnosti žena. Punašni, sjedokosi muškarac, o čiju je ruku okružena mlada plavuša pronatra se uz gutkanje laktom, sa zavišću, pa čak i s divljenjem. Ali punačka, sjedokosa žena, ako ikada uspije navesti nekog mladog, plavkosog muškarca da joj ponudi svoju ruku, bit će promatrana s prezirom, podsmijehom ili sažaljenjem. Na nju se gleda kao da je taj mladi žigolo "iskorištava" na način na koji čak ni neka mlada "kopačica zlata" nije kadra iskorištavati svog starijeg ljubavnika. Jer ako se uzme u obzir drugačiji društveni status žena i muškaraca u našem društvu, uvijek vrijedi da, u seksualnim susetima između žena i muškaraca, muškarac "posjeduje", a žena "biva posjedovana". A kada muškarac "posjeduje" drugoga muškarca, on ga lišava njegova muškoga statusa. O mladim ovisnim muškarcima u zatvoru čak se i govori kao o "ženama".

Tvrdeći da je prostitucija tipično relacija žena prema muškarcima, radikalni feministi podsjećaju na seksizam koji je izgradio našu povijest

⁴⁹Carol Hanisch, "A Critique of the Miss American Protest" u Shulamith Firestone i Anne Koedt, ur., *Notes from the Second Year: Women's Liberation* (New York: Radical Feminism, 1970), str. 88.

i koji nastavlja prevladavati svim aspektima suvremenog života. Oni podsjećaju na to kako su žene izgleda od uvijek bile definirane kao "seksualni objekti" te kako je "ugovina ženama" izgleda bio najstariji oblik razmjene.⁵⁰ Podsjećaju da se osobni identitet ljudi tako čvrsto temelji na njihovom rodnom identitetu da, iako mogu "proći" kao crni ili bijeli, odnosno iako se mogu kretati gore-dolje iz njihove klase, svaki njihov pokušaj da promijene svoj rod neizbježno nailazi na krajnju zabrinutost, zbunjenost, pa čak i neprijateljstvo. Oni podsjećaju na to kako je definiranje obilježje roda upravo način na koji se spolnost izražava, tako da se općenito smatra da homoseksualci, na primjer, ne uspijevaju biti muževni ili žensveni na prikladan način. I konačno, radikalni feministi podsjećaju na to da ne samo da je rod uopće nerazumivo povezan sa seksualnošću već i da se posebice ženstvenost velikim dijelom definira kao sposobnost da se bude seksualno privlačan muškarcima. Većina je žena internalizirala potrebu da budu "privlačne" na takav način, pa čak i one koje to nisu učinile ne mogu sebi priuštiti da budu ravnodušne prema mišljenjima muškaraca. Dakle, bila ona kućanica ili radnica, bilo da dopušta genitalni kontakt ili ne, žena mora prodavati svoju seksualnost. A kako se ona, za razliku od muškaraca, uvelike definira s pomoću seksualnih kategorija, kad prodaje svoju seksualnost, žena prodaje sebe.

IV. PREMA FILOZOFSKOJ TEORII PROSTITUCIJE

Premda ovi argumenti ne mogu u potpunosti zasnovati ispravnost radikalno feminističkog pristupa prostituciji, ipak ga čine puno plauzibilnijim. A pitanja koja postavljaju radikalni feministi pomažu u određivanju onoga što je potrebno za adekvatno filozofsko objašnjenje prostitucije.

Adekvatno objašnjenje prostitucije, prije svega, zahtijeva filozofsku teoriju seksualnosti. Takva teorija mora biti djelomice konceptualna, a djelomice normativna. Ona nam mora pomoći u povlačenju konceptualnih granica seksualne aktivnosti, omogućavajući nam da odgovorimo na pitanje kako negenitalna aktivnost ipak može biti seksualna, pa čak i na pitanje kako genitalna aktivnost može biti i neseksualna. Ako uzmemo u obzir naše uobičajene načine razmišljanja, ova druga sugestija može zvučati paradoksalno, no za feministe postaje općeprihvaćenim silovanje

⁵⁰Gayle Rubin, "The Traffic in Women", u Ranya Reiter, ur., *Towards an Anthropology of Women* (New York: Monthly Review Press, 1975), str. 157-210.